

AUTIZM SINDROMLI BOLALARDA PREDMETOTERAPIYA

Axrorova Sevinch Abrorovna

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti
Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.11231771>

Annotatsiya

Maqolada autizm haqida tushunchalarning shakllanish tarixi, mamlakatimizda bunday bolalar sonining ortib borishi, Kanner sindromining asosiy simptomlar kombinatsiyasi, Asperger sindromi, autizm bilan kasallangan bolalarning asosiy belgilari, autizm sindromiga chalingan shaxslarni asosiy 4 ta guruhga bo'lib o'rganilishi, autizm sindromli bolalarning muloqot ko'nikmalarini o'rganishda tibbiy-psixologik-pedagogik qarashlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: autizm, Asperger sindromi, Kanner sindromi, ilk yoshdagi bolalar autizmi, bolalar autizmi, o'smirlar autizmi, kattalar autizmi, alternativ muloqot.

Аннотация

В статье история формирования представлений об аутизме, увеличение количества таких детей в нашей стране, сочетание основных симптомов синдрома Каннера, синдрома Аспергера, основные симптомы детей с аутизмом, изучение лиц с синдромом аутизма на 4 основные группы, выделены коммуникативные навыки детей с синдромом аутизма. Медико-психолого-педагогические взгляды на навыки обучения.

Ключевые слова: аутизм, синдром Аспергера, синдром Каннера, ранний детский аутизм, детский аутизм, подростковый аутизм, взрослый аутизм, альтернативное общение.

Abstract

In the article, the history of the formation of concepts about autism, the increase in the number of such children in our country, the combination of the main symptoms of Kanner syndrome, Asperger syndrome, the main symptoms of children with autism, the study of individuals with autism syndrome into 4 main groups, the communication skills of children with autism syndrome. Medical-psychological-pedagogical views on learning skills are highlighted.

Key words: autism, Asperger's syndrome, Kanner's syndrome, childhood autism, children's autism, adolescent autism, adult autism, alternative communication.

Mamlakatimizda autizm muammosini hal etishda ushbu sindromi bo'lgan bolalar tomonidan atrof-muhitni qay darajada idrok etilishini o'rganmay turib,

ularning kuchli tomonlari va zaif jihatlarini, boshqacha aytganda, muammolarini aniqlay olmaymiz. Autizm sindromi bo'lgan bolalarning hayot davomida duch kelayotgan sensor, ijtimoiy va emotsional qiyinchiliklari axborotlarni idrok qilishdagi individual o'ziga xosliklari bilan bog'liqdir. Bolalar autizmi turli shakllarda, aqliy va nutqiy rivojlanishning turli darajalarida namoyon bo'ladi, shu sababli autik bolalarni maxsus va umumta'lim maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, yordamchi maktablarda uchratish mumkin. Hamma joylarda bunday bolalar boshqa odamlar bilan o'zaro aloqa qilishda, muloqotda, ijtimoiy moslashishida juda katta qiyinchiliklarga duch keladilar. O'z vaqtida tashxis qilinmaslik va tegishli yordamning, atrofdagilarning xayrixohligi va to'g'ri qo'llab-quvvatlashining mavjud emasligi tufayli autik bolalarning ko'p qismi "ta'limga qobiliyatli emas" deb topiladi va ijtimoiy jihatdan moslashmaydi.

Hozirgi kunda olimlar autizm sindromiga chalingan shaxslarni asosan 4 ta guruhga bo'lib o'rganishmoqda [48]. Bular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

I guruh: Ilk yoshdagi bolalar autizmi (2yoshgacha bo'lgan bolalar).

Ilk yoshdagi bolalar autizmida bolalar rivojlanishini 4 xil turga bo'ladi.

Ba'zi bolalar atrofdagi voqealarga butunlay bee'tibor bo'ladilar. Bolani kuldirish, e'tiborini qaratish juda qiyin. Ular hattoki qorni ochganida ham munosabat bildirmaydi. Taktil muloqotga kirishishni istamaydi.

Yana bir guruh bolalar esa tanlab muloqotga kirishishadi. Asosan ota - onasi bilan muloqotga kirishadi, taom va kiyim tanlashda ham e'tiborli bo'ladi. Doimiy hayot tarzidan chetga chiqilganda qo'rquv, agressiya kuzatiladi.

So'nggi guruhga kiruvchi bolalar muloqotga kirishishlari mumkin. Lekin bu muloqotga kirish jarayoni juda qiyin amalga oshadi. Ular juda ham dilozor va ta'sirchan bo'ladilar. Birovning fikriga tez beriladigan bo'lishadi. Bu autizmning yengil turi hisoblanadi.

II guruh: Bolalar autizmi (2-14 yoshdagi bolalar).

Bolalar autizmida ham ilk yoshdagi bolalar autizmida uchraydigan belgilar kuzatiladi. Ular bir so'z yoki musiqani doimiy ravishda takrorlab yurishadi, ko'nikma va malakalarni egallashga juda qiynalishadi.

III guruh: O'smirlar autizmi (14-18 yoshdagi bolalar).

Bu yoshdagi bolalar eng oddiy muloqot ko'nikmalariga ega bo'lishadi. Lekin ko'proq yolg'iz qolishni xohlashadi. Ko'p hollarda ular ruhiy tushkunlik holatida bo'ladilar.

IV guruh: Kattalar autizmi (18 yoshdan keyin).

Kattalar autizmida shaxsda ruhiyatning jiddiy buzilishi kuzatiladi. U butunlay o'z olamida yuradi, tashqi olamdagi voqea va hodisalarga bee'tibor

bo'lishadi.

Autizmga chalingan insonlar xarakteri 5 guruhga ajratiladi:

- shaxs atrof-muhit bilan umuman muloqotga kirishmaydi.
- shaxs atrof-dagilar bilan faqatgina ba'zi hollarda muloqotga kirishadi.
- shaxs bemalol muloqotga kirishadi, lekin xulqida xudbinlik aiomatlari

ko'zga tashlanadi.

- autizm bilinmasdan o'tadi. U odam og'ir-bosiq, lekin tez xafa bo'ladigan bo'ladi. Barcha qonun qoidalarni qoldirmasdan bajaradi.

- aniq fanlarga qobiliyatli bo'ladi.

Autizm sindromli insonlarning so'zlariga qaraganda, ular uchun tashqi olam bu ular tushinishlari qiyin bo'lgan insonlar, voqealar va narsalarning tartibsiz joylashuvidan tashkil topgan makon. Atrof - muhitni tushunishdagi qiyinchiliklar ularda kuchli xavotir hissini uyg'otadi.

Birinchi navbatda, autizm sindromli insonlar uchun qolgan odamlarni tushunish va ular bilan aloqa qilish katta qiyinchilik tug'diradi. Shuning uchun oila a'zolari bilan bo'ladigan doimiy muloqot va boshqa tadbirlar ular uchun og'ir kechadi. Leo Kanner autizm sindromli shaxslarda yuzaga keladigan muammolarni 3 ta asosiy guruhga ajratdi:

- Ijtimoiy muloqot bilan bog'liq muammolar
- O'zaro ta'sir bilan bog'liq muammolar
- Tasavvur bilan bog'liq muammolar.

Ijtimoiy muloqot bilan bog'liq muammolar. Autizm sindromli insonlar uchun mimika va his-hayajonni ifodalash xuddi qadimgi yunon tilida gaplashilgandek begona nutqqa o'xshab tuyuladi. Ular verbal va noverbal nutqda qiyinchilikka duch keladilar. Ular ovoz tonini, yuz ifodasini, hazillar, ibora va maqollarni tushuna olish- maydi.

Ba'zi autist insonlar umuman suhbatlasha olishmaydi yoki ularning nutq boyligi chegaralangan bo'ladi. Lekin ular ham, odatda, boshqa odamlar gaplarini tushunishadi. Bunday insonlar boshqalarga imo-ishora nutqi, kompyuterda yozish kabi alternativ muloqot uslublari yordamida o'z fikrlarini bildirishni o'rgana oladilar. Ular to'g'ri, aniq, to'xtamlarga rioya qilib suhbatlashuvchi insonlar bilan oson muloqotga kirisha oladilar.

Sensor axborotni qayta ishlash buzilishining ko'pgina simptomlari autizmga xarakterlanadi. Atrof-muhit bilan o'zaro aloqada bunday bolalar sezilarli darajada qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shuningdek, ular taktil signallar lokalizatsiyasi, harakatni rejalashtirish kabilarda ham qiyinchiliklarga uchraydilar. Autizmli bolalarda ko'p uchraydigan sensor signallarni qayta

ishlash buzilishining uch ko'rinishi mavjud: birinchidan, sensor signallar miya tomonidan kerakli tarzda "ro'yxatdan o'tkazilmaydi" (ya'ni qabul qilinmaydi). Shuning uchun ham bola ba'zi narsalarga e'tiborsiz, boshqa narsalarga esa haddan ortiq sezgir. Ikkinchidan, sensor signallarning modulyatsiyasi yomonlashuvi kuzatiladi, asosan vestibolyar va taktil signallar sohasida. Buning oqibatida gravitatsion ishonchsizlik va taktil yuqori sezuvchanlik rivojlanadi. Uchinchidan, miyaning harakatga undovchi qismlariga, asosan, yangi harakatlarga va harakatlar almashinuviga javob beruvchi qismlar faoliyatida buzilish yuzaga keladi. Buning oqibatida, odatda, konstruktiv va foydali bo'lgan ishlarga qiziqishning yo'qolishi kuzatiladi.

Miyaning po'stloq ostki qatlamlarida kirib kelgan yangi axborotlar bilan bog'liq bo'lgan u yoki bu chora-tadbirlarni amalga oshirish va qaysi sensor signalni qabul qilib, diqqatimizga yetkazib berish borasidagi murakkab qarorlarni qabul qiluvchi soha, ya'ni limbik tizim deb ataluvchi soha mavjud. Autizmi bo'lgan bolalarda bu muhim tizimning faoliyati buzilgan bo'ladi. Shuning uchun ham ular boshqalar idrok etgan narsalarning ko'pini idrok eta olmaydilar. Bola miyasidagi ushbu tizim qanchalik yomon ishlasa, uning kundalik hayotida kerak bo'ladigan ko'nikmalarni hosil qilish shunchalik qiyin kechadi. Sezgilarning to'liqsiz yoki chala qabul qilinishi bolaning boshqalar bilan muomala va hamkorlik qilish jarayonini qiyinlashtiradi, bola xulq-atvorida injiqlik, odamovilik kabi salbiy ko'rinishlar namoyon bo'la boshlaydi [33].

Muayyan sensor impulslarni miya bir gal qabul qilsa, boshqa safar aynan shu signallarni inkor etishi mumkin. Bunday tartibsizlik ota-onalar tomonidan ularning xulq-atvorini noto'g'ri talqin qilinishiga sabab bo'ladi. Tashqaridan ularning xulq-atvorida xuddi ataylab o'jarlik qilayotgandek va ota-onalariga qarshi chiqayotgandek tuyiladi. Aslida esa bu holatning sababi butunlay boshqa, ya'ni bir necha kunlar davomida yoki mashg'ulotdan mashg'ulotgacha bo'lgan vaqtlar oralig'ida ularning miya faoliyatida keskin o'zgaruvchanlik, mantiqiylik va izchillikning pasayishi kabi juda og'ir kechinmalarga sabab bo'luvchi holatlar yuzaga kelishi mumkin

Autizm holatida sensor integratsiya (predmetoterapiya)ga asoslangan terapiyaning asosiy maqsadi sezgilarning modulyatsiyasi va ularni samarali tarzda qabul qilish maqsadida sensor axborotlarni qayta ishlashni yaxshilash va xulq-atvorni tashkillashtirish vositasi sifatida oddiy adaptiv javoblarni shakllantirishga yordam berishdan iboratdir.

Sensor integratsiya va rag'batlantirish metodikasi Los-Andjelesdagi Kaliforniya universitetining mehnat terapiyasi bo'yicha mutaxassisi **Jean Ayres**

tomonidan ishlab chiqilgan.

Agarda terapiya ma'lum darajada samarali bo'lsa, u autizm bilan kasallangan bolaning hayotini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Bunday bolalar bilan ishlash davomida ularning sensor impulslarni qayta ishlashi haqidagi bilimlarni to'plashimiz va ularga yordam qo'lini cho'zishimiz uchun kerak bo'ladigan vosita va usullarni topishimiz kerak.

Adabiyotlar:

1. Ихсанова С. В. Система диагностико-коррекционной работы с аутичными дошкольниками. — СПб.: ООО «Издательство «детство-пресс», 2011.—208 с.
2. Лебединская К.С., Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. и др. Дети с нарушением общения. М.:Просвещение,1994.
3. Никольская О. С, Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребенок. Пути помощи.М.:Теревинф,1997.
4. Соломко А.Д. Формирование игровых навыков и эмоционально-перцептивной сферы у детей с расстройствами аутистического спектра средствами физического воспитания: автореф. дисс. ... канд. псих. наук. - Краснодар, 2012. - 24 с.
5. Л.Р.Муминова Аутизм сабаблари.турлари ва бартараф этиш методикалари. Тошкент. 2015.
6. Axrorova, S. (2019). Медико-педагогические и психологические основы подготовки детей с синдромом аутизма к социальной жизни. Scienceweb academic papers collection.
7. Axrorova, S. (2021). Ранний детский аутизм и работа по развитию речи. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2). извлечено от <https://matinfo.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1788>
8. Axrorova, S. (2021). Игра как средство коррекции аутистического поведения у детей теория и практика терапии игрой. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от <https://matinfo.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/710>
9. Axrorova, S. (2021). Autizm sindromiga chalingan bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarni oldini olish va korreksiyalash. Zamonaviy ta'limda Pedagogika Va Psixologiya Fanlari, 1(3). Retrieved from <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4061>
10. Axrorova, S. (2021). F 84 bu qanday tashxis? Muammolar va yechimlar. Zamonaviy ta'limda Pedagogika Va Psixologiya Fanlari, (2). Retrieved from <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2907>

11. Akhrorova S. (2022) Pedagogical and psychological correctional work in children with autism. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(1), 655-660.

